

geri alması halinde kulunu mükâfatlandıracağı, böyle durumlarda Allah'ın rahmetine, mağfiret ve hidayetine erişmek için sabretmek gerektiği, ağlayıp sızlamanın gideni geri getirmeyeceği ifade edilir (Hâkim, III, 273). İslâm âlimleri, bu tür rivayetlere dayanarak tâziyenin hem erkekler hem kadınlar için sünnet veya müstehap olduğunu kaydetmiştir. Kadının, kocası dışındaki bir yakınının ölümü halinde üç günden fazla yas tutmasının câiz görülmediğini ifade eden hadisi delil gösterip (*Müsned*, VI, 37, 249, 286; Buhârî, "Cenâ'iz", 31; Ebû Dâvûd, "Tâlâk", 43) tâziye süresinin üç gün olduğu söylenmişse de bazı âlimler tâziyeyi bir süreyle sınırlamayı isabet-siz bulmuşlardır. Ağırlıklı görüşe göre tâziyenin definden sonra ve cenaze yakınlarının evinde yapılması münasiptir, nitekim uygulama da bu yönde gelişmiştir. Camide tâziyede bulunulması mekruh sayılmıştır. Baş sağlığı için birçok kişinin gelebileceği dikkate alınarak tâziye yerinde fazla kalınmaması tavsiye edilir. Ca'fer b. Ebû Tâlib şehid olduğunda Resûlullah etrafındakilere Ca'fer'in ailesinin üzüntüleri sebebiyle yemek hazırlayacak durumda bulunmadığını söylemiş ve onlara yemek yapmalarını öğütlemiştir (Tirmizî, "Cenâ'iz", 21; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 59). İslâm âlimleri bu rivayetten hareketle cenaze evine yemek götürmenin sünnet olduğunu belirtmiştir. Uygulamada da ölü evinde tâziye süresince yemek pişirilmez; cenaze yakınlarına ve tâziye için gelenlere ikram etmek üzere komşular cenaze evine yemek getirir.

Müslümanlar akraba, komşu ve tanıdıklarından birinin yakını vefat ettiğinde cenaze namazına katılmayı hem dinî hem insanî bir görev bilir. Defin işleminin ardından genellikle cenaze evine veya tâziye için belirlenmiş başka bir yere gidilerek ölenin yakınlarına tâziyede bulunulur. Bazı yörelerde definden sonra cenaze yakınları, mezarlığın uygun bir yerinde ya da cenaze evinin önünde bir araya gelip cenaze törenine katılanların tâziyesini kabul ederler. Ölü evi ziyaretçilere yetmediği takdirde komşulardan biri evini tâziye için açar. Tâziyeye gelenler bazan yanlarına bir okuyucu olarak ölünün ruhu için Kur'an'dan birkaç âyet (çoğunlukla Bakara sûresinin 153-157. âyetleri) okuturlar. Bazı yerlerde mahallenin imamı birkaç gün süreyle cenaze evine gelir ve Kur'an okuma görevini ifa eder. Kur'an okunduktan sonra "el-hükmü lillâh, innâ lillâh" gibi ifadelerle Allah'tan gelene razı olmak gerektiği be-

lirtilir. Ölen hakkında, "Allah rahmet eyesin; mekânı cennet olsun; Allah gittiği yerde utandırmasın; Allah taksiratını affetsin" gibi sözlerle dua edilir. "Geride kalanların başı sağ olsun; Allah sabırlar versin; merhumun geride kalanlarına Allah hayırlı uzun ömürler versin; Allah başka acı göstermesin; ölenle ölünmez, er geç hepimiz öleceğiz, Allah iman nasip etsin" gibi cümlelerle ölenin yakınları teselli edilir. Yaşlı ve hatırlı kişiler, kendilerini kontrol edemeyecek derecede ağlayıp dövünen cenaze yakınlarını ölümden kurtuluş olmadığı, isyan etmemek gerektiği vb. sözlerle yatıştırmaya çalışır. Hz. Peygamber'in ölenler hakkında çirkin sözler söylemeyi yasaklayan, ölüleri iyilikle anmayı emreden hadislerine göre (Ebû Dâvûd, "Edeb", 42; Tirmizî, "Cenâ'iz", 34; Nesâî, "Kasâme", 22) tâziye için gelenler ölünün iyi taraflarından bahseder, güzel hâtıraları yâdeder. Bazı yörelerde ölümden sonraki ilk bayram yas bayramı sayılır; ölenin evinde cenaze yeni çıkmış gibi bir matem havası yaşanır, tâziye ziyaretleri yapılır.

Fıkıh kitaplarının cenaze namazına ayrılan bölümlerinde ve "ahkâmü'l-cenâze, ahkâmü'l-cenâiz" gibi başlıklarla yazılmış kitaplarda tâziyeye ilgili konulara da yer verilir. Ebû Muhammed İbn Asâkir, *Ta'ziyetü'l-müslim 'an ahîhi* başlıklı eserinde (nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid, Cidde 1411/1991) ölüm acısı ve tâziye konularına dair rivayetleri derlemiştir. Ali b. Muhammed el-Medâinî, *et-Te'âzî* adlı kitabında (nşr. Muhammed ed-Dîbâcî, Beyrut 1427/2006) Câhiliye dönemiyle Emevî ve Abbâsî edebiyatından manzum ve mensur tâziyelerle mersiyeleri toplamıştır. Kalkaşendî *Şubhu'l-a'sâ'da* tanınmış kişilerce erkek çocuğu, kız çocuğu, babası, annesi, kardeşi ve eşi vefat edenlere gönderilmiş tâziye mektupları ile bu tür mektuplara yazılmış cevaplardan örnekler vermiştir (IX, 82-101).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, IV, 1074; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "mvt" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "mvt", "azy" md.leri; *Müsned*, VI, 37, 249, 286; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 273; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, VII, 397; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münir*, Beyrut 1985, s. 155; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), IX, 82-101; Ali Abbas Çınar, *Muğla Çevresi Sözlü Kültürü ve Toplumsal Değerleri*, Muğla 2007, s. 69-71; Lutfi Seven, *Erzurum Folkloru*, Erzurum 2007, s. 110-113; Ali Albayrak – İsmail Arıcı, "Elazığ'da Tâziye Geleneği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, Elazığ 2007, s. 33-44; "Ta'ziye", *Mv.F.*, XII, 287-290.

MUSTAFA ÇAĞRICI

TÂZİYE

(التعزية)

H. Hüseyin ile yakınlarının Kerbelâ'da şehid edilmesini konu alan temsili gösteriler için İmâmiyye Şîası arasında kullanılan bir terim.

Sözlükte "baş gelene sabretmek" anlamındaki **azâ'** kökünden türeyen **ta'ziye** "bir kimseyi sabır ve tahammüle teşvik etmek, acılarını paylaşmak" demektir. Terim olarak özellikle İran Şîası arasında Hz. Hüseyin'le beraberindekilerin Kerbelâ'da şehid edilmesi münasebetiyle muharrem ayının ilk on günü içinde icra edilen matem merasimlerini ifade eder. Aslında tâziye matemlerin son safhası olmakla birlikte genelde muharrem ayında devam eden merasimler bu şekilde adlandırılmış veya **şebîh** diye anılmıştır. İran'da dinî mahiyetteki olayları anmak için komşuluk ve yakınlık esasına dayanan ve "hey'et" diye isimlendirilen bazı gruplar bir din âlimiyle birlikte toplanırlar. Bu toplantılarda çoğu zaman, Hz. Hüseyin ile beraberindekilerin Kerbelâ'da Emevî kuvvetleriyle mücadelesi sırasında mâruz kaldıkları ıstırapları ve neticede şehâdetlerini ele alan, Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'nin *Ravzatü's-ş-şühedâ'* adlı eseri okunur. Bu esnasında dinleyenlerin bir kısmı ellerini ritmik hareketlerle göğüslerine vururlar, okuma ilerleyip belirli bir safhaya gelince diğerleri de duydukları acıyı yüksek sesle terennüm ederler. Bu toplantılar evde yahut camide veya bu iş için özel olarak inşa edilen ve "hüseyniyye" denilen mekânlarda yapılır. Sokak ve çarşılarında icra edilen merasimde Hz. Hüseyin'in temsili tabutu taşınır; "nakil" denilen bu merasim esnasında tabut taşınırken Hüseyin'le ilgili na'atlar ve mersiyeler okunur. Merasim sona erince tabut defnedilir. Bu sırada halkın hemen her zümresini temsil eden gruplar şişler, zincirler ve hançerlerle baş, sırt ve göğüslerini kan akıncaya kadar ritmik hareketlerle döverler. Bunlardan göğüslerine vuranlar "sînezen", başlarına vuranlar "serzen", zincirlerle sırtlarına vuranlar "zencirzen" diye adlandırılır. Hindistan'daki Şîîler merasimleri icra ettikten sonra temsili tabutu defnederken sahillerdeki Şîîler tabutu denize atarlar.

İran'da Safevîler ve Kaçarlar döneminde geliştirilip Irak ve Güney Lübnan gibi Şîî nüfusun bulunduğu yerlere de intikal eden tâziye Kerbelâ faciasının sunumundan ibarettir. 61 (680) Muharrem ayının

TÂZİYE

altıncı gününden itibaren Emevî ordu-sunda iken Hz. Hüseyin tarafına geçen Hür b. Yezîd'in, yedinci gün Hz. Hüseyin'in damadı Kâsım'ın, sekizinci gün büyük oğlu Ali Ekber'in, dokuzuncu gün üvey kardeşi Abbas'ın ve onuncu gün bütün taraftarlarıyla birlikte Hz. Hüseyin'in şehâdeti tâziye merasimlerinde dramatik bir sahne eseri şeklinde ortaya konulur. Bazan onuncu günden sonra da merasimler devam eder. Bu merasimlerde Hüseyin'in eşlerinin ve çocuklarının Kerbelâ'dan alınıp Şam'da Yezîd b. Muâviye'ye götürülmesi olayı da işlenir.

Büveyhîler dönemine kadar götürülen tâziye gösterileri önceleri umumi yolların kesiştiği mahallerde, çarşılar ve geniş meydanlarda yapılırken daha sonra birçok geçici olarak kurulan, muharrem mateminin ardından safer ayındaki toplantıların da gerçekleştirilmesini takiben sökülüp kaldırılan, hüseyniye veya "tekye" adı verilen özel mekânlarda icra edilmeye başlanmıştır. Bunların bir kısmı devlet tarafından, çoğu halkın yardımlarıyla inşa edilmiştir. Tâziye için devletin yaptırdığı en meşhur bina, Kaçar Hükümdarı Nâsirüddin Şah tarafından Tekye-i Devlet adıyla 1870'lerde Tahran'da inşa edilmiştir. Pek çok tâziyenin temsil edildiği bu bina 1946 yılında yıkılmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İran'ın birçok şehir ve kasabasında çok sayıda tekye yapılmışsa da belirli bir tekye mimarisi geliştirilememiştir. Bununla birlikte hemen hepsinde ortak olan özellik oyuncularla seyirciler arasında herhangi bir engelin bulunmamasıdır. Bu da oyuncularla seyirciler arasında etkileşimi kolaylaştırmaktadır. Tâziyenin icra edileceği mekânın ortasında yuvarlak veya dikdörtgen biçiminde yüksekçe bir mekân bulunur. Bunun etrafı Kerbelâ'yı andırması için genişçe bir kum şeridiyle çevrilir, burası yaya veya at üstünde yapılacak savaş gösterileri için kullanılır. Sahne dekoru oldukça basit, yerleşim ise Kerbelâ çölünün soğukluğunu ve haraplığını ortaya koyacak tarzdadır. Sahne donanımı genelde bir kuyu, Fırat nehrini temsilen içinde su bulunan bir oluk ve birkaç hurma ağacından ibarettir. Sahneden başlayan hareketler kumlarla çevrili mekâna kadar uzanır. Tekye-i Devlet başta olmak üzere tekyelerde rol alan görevlilerden Hz. Hüseyin'i ve beraberindekileri temsil edenlerin elbiseleri cennete işaret ettiğine inanılan yeşil, onları katledenlerin elbiseleri ise zulmü ve cehennemi anlatan kırmızı renktedir. Ka-

dın rolünü üstlenen erkekler vücutlarını baştan ayağa kapatan torba gibi siyah elbiseler giyerler, yüzlerini de peçe ile kapatırlar. Tâziyede her iki tarafın söylediği sözler manzumdur. Bu arada mûsiki icra eden hânendelere davul, trampet ve ney gibi aletleri çalan sâzendeler refakat eder. Omuzlarına kefeni temsilen beyaz bir örtü atan kahramanın görünmesi onun biraz sonra şehid olacağı ve merasimin sona ereceği anlamına gelir.

Tâziye gösterileri, geriye dönüşü anlatan ritüeller konumunda bulunduğu gerekçesiyle 1930'larda Rızâ Şah Pehlevî tarafından şehirlerde yasaklanmıştır. Bu sebeple merasimler kırsal bölgelerde devam etmiş, ancak buraların imkânları sınırlı olduğundan tâziye geleneği tamamen ortadan kalkma noktasına gelmiştir. 1979'da Pehlevî idaresinin yıkılmasıyla birlikte gerek tâziye gerekse diğer matem ritüelleri İran İslâm İnkılâbı'nın yerleşmesi için yardımcı birer unsur kabul edilerek destek görmüştür. 1980-1988 Irak-İran savaşında tâziyeden geniş ölçüde faydalandığı bilinmektedir. Günümüzde tâziye faaliyetleri bir toplum geleneği halinde devam ettirilmekte, oyuncular geçimlerini gösterilerden elde ettikleri gelirlerle sağlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, IV, 1073-1074; Rypka, HIL, s. 682-685; Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Haven-London 1985, s. 238-245; Attârî, "Ta'ziye", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsi* (nşr. Hasan Recûşe), Tahran 1381 hş., II, 374-379; M. Hasan Recâî, "Ta'ziye ve Ta'ziyehânî", *Râhnümâ-yı Kitâb*, XVIII/1-3, Tahran 1356 hş., s. 97; Rızâ Hâkî, "Ta'ziyehâ ve Ta'ziyenâmehâ", *Îrân-nâme*, IX/2, Bethesda 1370/1991, s. 254-263; P. Chelkowski, "Hengâmî ki ne Zemân Zemân est ve ne Mekân Mekân: Ta'ziye-i İmâm Hüseyin", a.e., IX/2 (1991), s. 212-222; a.mlf., "Ta'ziya", *EL²* (İng.), X, 406-408; a.mlf., "Ta'zia", *ELr.*, XIV, 358-360; a.mlf., "Ta'ziyah", *Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, IV, 200-202; Dâvûd Hâtemî, "Ta'ziye", *DMT*, IV, 440-449; Ali Bölükbaşî, "Ta'ziye", *DMBİ*, XV, 590-593; Sâdık Hümâyûnî – Mahmûd Sabâhî, "Ta'ziye", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1382 hş./2003, VII, 511-519.

MUSTAFA ÖZ

TÂZİYYE

(التأزيّة)

Medyenîyye tarikatının
Ebû İshak (Ebû Sâlim) İbrâhim
b. Muhammed b. Ali et-Tâzi'ye
(ö. 866/1462)
nisbet edilen bir kolu
(bk. MEDYENÎYYE).

TAZMİN

(bk. DAMÂN; ZARAR).

TAZMİN

(التضمين)

Şiirde alıntı yapma;

bir kelimeyi başka bir kelimenin anlamını da içerecek biçimde kullanma mânasında dil ve edebiyat terimi.

Sözlükte "bir şeyi içine almak, ihtiva etmek" anlamındaki **damn** (**damân**) kökünden türeyen **tazmîn** (**tadmîn**) "bir şeyi başka bir şeyin içine koymak, ona dahil etmek" demektir. Bedîî sanatlardan sayılan tazmin "hüsn-i tazmîn, tazmin ve iktibas, tazmin ve icâze" gibi başlıklar altında erken dönemlerden itibaren belâgat kitaplarında yer almıştır. Tazmin konusuna ilk değinenlerden biri olan İbnü'l-Mu'tez hüsn-i tazmînî söz güzelliklerinden saymıştır. Onun verdiği örneklerden iktibas da kapsayacak şekilde meşhur şiirlerle âyetlerden kelime ve terkip alıntılarında bu terimi kullandığı anlaşılmaktadır (*el-Bedî'*, s. 159-160). İbn Ebû'l-İsba' da hüsn-i tazmînî iktibas da içine alacak bir terim olarak görmüş; şiir, âyet, hadis, mesel, vecize ve hikmetli söz gibi alıntıları bu kapsam içinde değerlendirmiştir (*Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 52; *Tahîrû't-Taḥbîr*, s. 140). Bu bağlamda tazmin hakkında nazmı ve nesri kapsayacak biçimde "söze başkalarının sözlerinden alıntılama yapıp katma" şeklinde tarifler yapılmıştır. İbn Reşîk, tazmini ilk defa ayrıntılarıyla ele almış, şiire has alıntılar diye gördüğü tazmin için kapsamlı bir tanım yapmış ve çeşitli şekillerini örneklerle açıklamıştır. Ona göre tazmin, şairin diğer şairlerin şiirlerinden mısra veya beyit alıntılایp kendi şiirinin ortasına ya da son kısmına bir örnek ve temsil olarak katmasıdır (*el-ʿUmde*, II, 80). Edebiyat tarihinde ilk defa Hatîb el-Kazvînî ile (ö. 739/1338) iktibas ve tazmin terimleri birbirinden ayrılmış ve değişmeyen tanımları yapılmıştır. Kazvînî, Kur'an ve hadisten yapılan referanssız alıntıları sözün veya şiirin bünyesine uyarlayıp yerleştirme sanatına iktibas, şiire özgü alıntıya da tazmin adını vermiş, alıntı yapılan kısım belâgat ve edebiyat otoritelerince tanınmadığı takdirde bu duruma işaret edilmesini şart koşturmuş (*el-İzâh*, s. 580-584; *et-Telḥîṣ*, s. 422-424). Onun söz konusu ettiği işaret alıntı yapılan kısımdan önce "kavl, inşâd, tağniye" (şiir söyleme) gibi sözlerden birinin getirilmesiyle gerçekleşmektedir. Gerek et-